Paulius Normantas – Lai Vėjus iš Žemaitijos tarp Vakarų ir Rytų

Jonas NEKRAŠIUS.

Iš Šiaulių krašto kilęs keliautojas ir fotografas, žemaitis Paulius Normantas (1948-2017) daugiau nei prieš 40 metų pasirinko keliautojo orientalisto ir fotografo gyvenimą. Jis aplankė per 70 valstybių ir tautų, pasaulį ir save atrado Himalajuose, Tibete, Nepale. Jis save vadino Taikos kareiviu, Žemės keleiviu, galiausiai – Lai Vėju.

Suplyšo mano padai,
Basomis einant per Žemę.
Namų nematyti.

Paulius Normantas

Jonas Nekrašius. Ievos Slonksnytės nuotr.

P. Normantas pats vienas keliavo po Birmą, Butaną, Indiją, Kambodžą, Laosą, Nepalą, Pakistaną, Šri Lanką, Tailandą, Tibetą, Vietnamą ir kitas Rytų šalis. Jis fotografavo tibetiečius, nykstančias Sibiro, Himalajų, finougrų tauteles, žmones, jų buitį, kultūros ir istorijos paminklus, šventyklas, vienuolynus, apeigas ir šventes. Pagrindinė jo fotografijų tema – budizmas. Jis išleido 11 nuotraukų albumų, taip pat knygų, kalendorių, plakatų ir katalogų, parašė eilėraščių ir haiku. Savo ekspedicijas ir keliones fiksavo dienoraščiuose. Per savo daugiau kaip 35 fotografavimo metus padarė apie 100 000 nuotraukų, apie 1500 fotografijų sugulė į albumus ir knygas, daugiau kaip 2000 nuotraukų buvo eksponuotos parodose. Surengė daugiau kaip 200 nuotraukų parodų. Jų geografija – 18 valstybių.

Paulius save laikė ne keliautoju, bet keliaujančiu fotografu. Fotografijos technika nelabai jo domino. Jam rūpėjo, kad matytųsi žmogaus gyvenimas, jo likimas.

Nenorėjo pakliūti technologijų įtakon. Siekė būti švariu instrumentu Dievo rankose. Jo kaip fotografo žvilgsnis visų pirma krypo į vaikų akis, nes jos mato daug Dievo įtakos, energijos. P. Normantas teigė, kad dirbdamas jausdavo Budos ranką virš savo galvos. Fiksavo vienuolius ir jų ritualus, paprastų žmonių gyvenimą, jų skausmus, vargus ir nesėkmes. Domino ir gamta, peizažai, kraštovaizdis, architektūra, buities detalės.

Normantas buvo Vengrijos fotomenininkų sąjungos, Vengrijos dailės fondo narys, Lietuvos ir Tarptautinės žurnalistų sąjungos narys.

Kelionė, prasidėjusi Šiauliuose

Normantas visada pabrėždavo, jog jis, kad ir kur būdamas, nuolat jautė stiprų ryšį su gimtosiomis vietomis. Vykdamas iš Šiaulių link Papilės, patirdavo absoliučiai kitą lietuvišką energetiką, išskirtinį Žemaitijos, kaip savitos etnokultūros krašto, veikimą.

„Jaučiu, kad Lietuva ir Žemaitija yra ne tas pat. Kai pasuku nuo Šiaulių link Kuršėnų, prasideda nuostabūs dalykai…“, – tvirtino Paulius[1].

Čia jį gaivinančiai veikė gimtinės laukas arba, kitaip sakant, žemaitiškas agregoras, kuris yra visiškai kitoks negu aukštaičio, dzūko ir visos Lietuvos. Ir labai greitai atsigaudavo po sunkių kelionių. Paulius pabrėždavo esąs laimingas gimęs būtent žemaičių žemėje. Lietuva ir Žemaitija jam nėra ir niekada nebuvo tas pats kraštas.

„Kelionėje namus aš pasiimu su savim, – sakė P. Normantas. – Lietuvą kaip energetinį simbolį man visuomet kuprinėj atstoja ir teikia stiprią energetinę pagalbą mūsų Trispalvė.“

Ir dar: „Per baisiausias, fiziškai pavojingiausias gyvenimo akimirkas Himalajuose, Kambodžoje, Vietname ar Indijoje, kai kildavo pavojus gyvybei, mano akyse iškildavo ir energetiškai padėdavo Papilės bažnyčios kuorai. Dabar jau abu tie bažnyčios bokštai atstatyti, ten esu krikštytas, dirmavotas. Tėvai buvo mokytojai, todėl patylom tai padarė senelė Stanislava…“[2]

Paulius pasaulį pirmąkart išvydo Šiauliuose, Šiaurinėje Lietuvoje. Tai įvyko 1948 m. birželio 8 dieną po vidurnakčio, griaudžiant perkūnijai ir labai smarkiai žaibuojant. Čia iš nedidelio Žemaitijos miestelio Papilės atvažiavo gimdyti jo

mama Bronė Normantienė. Jo gimimo liudijime gimimo vieta buvo įrašytas Kalniškių kaimas. Motina, pagimdžiusi sūnų Šiauliuose, naujagimį parsivežė į Kalniškius (4 km nuo Papilės), kur tuo metu gyveno Normantų šeima. Tai buvo pirmoji Pauliaus gyvenimo kelionė, kuri truko iki pat jo mirties.

Vaikui išrinko Pauliaus vardą. Gal šio vardo parinkimas vėliau lėmė ir jo pašaukimą – kaip ir šv. Paulius, jis tapo keliautoju, piligrimu. O vaikystė jo prabėgo Žemaitijoje, prie Ventos, netoli Papilės piliakalnio, Kalniškių kaime. Bėgiota tais takeliais ir keliais, kuriuos kadaise mynė Simonas Daukantas.

Iki 1952 m. tėvai gyveno Kalniškiuose, mokytojavo Urbonaičių (netoli Kalniškių) pradinėje mokykloje. Tėvas Valerijus Normantas buvo tos mokyklos vedėjas, mama – mokytoja. Prasidėjus trėmimams, tėvai, bėgdami nuo sovietų persekiojimo, apsigyveno Bivainių kaime prie Joniškio; čia gimė Pauliaus brolis Gintaras. Šešerių metų (1954) Paulius pradėjo lankyti Ivoškių septynmetę mokyklą, kurioje baigė keturias klases. Pauliaus tėvai buvo pasiturinčių ūkininkų vaikai, paskui – kaimo, miestelio mokytojai. Mama Bronė Normantienė (1923-1994) – pradinių klasių mokytoja, tėvas Valerijus Normantas (1923-1961) dėstė lietuvių kalbą. Tėvo mėgstamiausia daina buvo „Yra šalis, kur upės teka…“

Per visą stalinizmo laikotarpį tėvai maždaug kas 2–3 metai keisdavo gyvenamąją vietą, kitaip sovietai būtų juos ištrėmę. Šitaip išliko Lietuvoje. Nuo 1959 m. gyveno Viekšnių miestelyje, kur gavo butą profesorių Biržiškų name.

1961 m. birželio 6 d., prieš pat Pauliaus gimtadienį, nuskendo tėvas. Tėvui tuomet buvo tik 37-eri metai. Per mokslo metų uždarymą Viekšniuose išėjo su 5-ta klase prie Ventos ir nebegrįžo. Upė pasiglemžė mokytojo gyvybę.

Tai buvo baisiausios vaikystės akimirkos, kai, būdamas trylikos metų, per savo gimtadienį nuo Viekšnių iki Papilės Paulius ėjo paskui tėvo karstą. Anksti patirta tėvo netektis jį labai stipriai paveikė. Tik kelionės į Tolimuosius Rytus, mokslas, darbas padėjo nepalūžti, nepaskęsti asmeninėse ir okupuoto krašto bėdose, nevirsti verkšlenančiu pesimistu. Žuvus tėvui, kelias vasaras dirbo durpyne po dvi pamainas – norėjo išbandyti savo jėgas, tapti savarankiškas, užsigrūdinti, kad taptų atsparus gyvenimo negandoms.

Visa P. Normanto giminė – tėvai, seneliai, proseneliai – palaidoti Papilės kapinaitėse, piliakalnyje, kur ilsisi amžinybėje ir tautos šviesuolis Simonas Daukantas. Viename savo eilėraštyje apie tai P. Normantas rašė:

„Aš esu savo sūnaus mokinys ir tėvas
senas senas sulinkęs Daukantas
stovi apsuptas mano tėvo
senelių žemaičių
byrančių ąžuolinių grabo lentų
Papilės piliakalnyje
jos tarytum Simono raštų varguoliams
išgeltusių lapų aidas
margoje naktų marškoje
skamba mano sūnaus lūpomis
Baltijos jūra mano likusiems broliams
atnešė šaltą ir šlapią vasarą
ir samanų barzdos pailgėjo eglių kamienuose
tik bažnyčių varpinės niekaip negali išnykti
rūkų neišmatuojamuose drabužiuose
tik vakaro Varpas skelbia pasauliui apie mus.“

Paulius Normantas[3]

Normanto seneliai iš motinos pusės – Stasė Šukienė (1901–1977) ir Pranas Šukys (1893–1974) – palaidoti Papilės kapinėse. Čia palaidota ir Pauliaus prosenelė Elzbieta Dainienė (1867. 05.12 – 1967.04.22), kurios senelis buvęs prancūzas, Napoleono armijos karys, likęs Žemaitijoje. Iš čia, sako, ir Normantų pavardė kilusi

„Senelis Pranas Šukys (1893–1974), kiek pajaunintas, galėjo būti gimęs apie 1888 metus. Jis per savo gyvenimą daug keliavo, – pasakojo Paulius apie genetines savo klajonių ištakas. – Jis gyveno ir Amerikoje, ir Turkijoje, ir Rusijoje. Buvo labai stiprus žmogus, panešdavęs net dvidešimtį pūdų. Buvo visų amatų meistras.“[4]

Normantas visada su nostalgija prisimindavo Viekšnius. Į juos iš Joniškio rajono atsikėlė su tėvais ir broliu Gintaru 1959 m. ir apsigyveno profesorių Biržiškų namuose. Tie namai – prie pat bažnyčios. Juos tuomet supo nuostabus sodas su egzotiškais rytietiškais augalais. Buvo gražūs kalinėto metalo vartai, kiemo gilumoje stovėjo surėsta senovinė lietuviška pirtis. Čia pat, už kelių metrų nuo namo, šalia bažnyčios stovėjo Vytauto Didžiojo paminklas – vienas didžiausių

paminklų, išlikusių Lietuvoje nuo tarpukario laikų. Prie šio paminklo aikštelėje jis žaisdavo su draugais, svajodavo apie tolimus kraštus ir keliones į kitas šalis. Labai jauki čia buvo visa aplinka – ir rytietiškas Biržiškų sodas, ir raminantis Ventos srovenimas, ir jauki Viekšnių bažnytėlė. Jausdamas Biržiškų paliktos dvasios alsavimą, retkarčiais slapta užsukdamas į bažnytėlę, skaitydamas nuotykių ir kelionių knygas, Paulius tikriausiai jau vaikystėje patyrė nematomus spindulius, nušvietusius jam kelią į tolimą Rytų pasaulį. Ši aplinka ir energija teigiamai paveikė jauną jautrų žmogų. Juk Rytuose visos šventyklos pastatytos labai stipriame energetiniame lauke, kur žmogus lyg „išvalomas“ ir norom nenorom „prijungiamas“ prie tos energijos. Visa tai iš mažens skaidrino ir formavo jauno P. Normanto dvasią ir pasaulėžiūrą.

Normantas ne kartą yra prisipažinęs, kad yra šiaulietis, gimęs Šiaulių ligoninėje, todėl jam gera šiame mieste. Geriau negu Vilniuje. O visų geriausia po ilgų ir sunkių kelionių „išsilaižyti žaizdas Viekšnių miestelyje, kur augo, mokėsi“. Kartu galvojo apie galimybę gyventi Rytuose, kur atrado save, kur jį pastebėjo Buda, bet palaidotas norėjo būti Papilės kalnelyje, šalia tėvų ir senelių[5].

Vaikystėje Paulius labai daug skaitė, domėjosi Rytais. Namuose buvo gausi tėvo biblioteka. Skaitydavo japonų, kinų autorių knygas. Šis domėjimasis Rytais ilgainiui stiprėjo.

Nuo 1959 iki 1965 metų P. Normantas lankė Viekšnių vidurinę mokyklą, kurioje mokėsi ir skulptorius B. Pundzius, ir režisierius J. Miltinis, ir jau vėliau – rašytojas J. Erlickas. Po to keletą metų Paulius mokėsi Kauno politechnikos instituto Mechanikos fakultete. 1971 m., būdamas trečiame kurse, perėjo į Vilniaus universitetą studijuoti Prekybos ekonomikos. 1974 m. baigęs universitetą, buvo paskirtas dirbti į Kėdainius.

Kelionės tikrovėje ir laike

„Žmogus yra keleivis, o gyvenimas – kelionė.“ Ši lotyniška sentencija keliautojui ir fotografui P. Normantui buvo esminė gyvenimo tiesa. Jis kalbėjo: „Mano gyvenimas – viena ilga kelionė. Kaip visų. Tik truputi kitokia.“[6] Kelionėje ištirpsta laikas ir žmogus bent trumpą tarpsnį gyvena gamtos ritmu.

„Kelias... Tai ne vien kilometrai, bagažas, išskirtinės sąlygos, transportas, dokumentai ir pan. Nors fiksuoju visus savo kelio vingius ir atkarpas, man

svarbiausia ne tai, kiek ir kur kada buvau, – rašė P. Normantas. – Svarbiausia – suvokti ir priimti tą kelionės, atsitiktinumų ir planų bei pašaukimų seką, galima būtų sakyti – gyvenimo dovanas, ką teko ar dar teks išgyventi, kuo pasinaudoti.“

Normantas į pirmąją didelę kelionę išvyko 1975 m. rudenį, o į Lietuvą grįžo 1980 m. Pradėjo nuo Abchazijos, o baigė Kurilų salomis. Nuo to laiko buvo amžinai kely, visuose namuose – tik pakeleivis. Pradžioje dirbo įvairius darbus – ir žvejo, ir kroviko, ir inžinieriaus, ir medžio drožėjo. O grįžęs į Lietuvą tapo fotografu. Apsigyveno Nidoje, išmoko fotografuoti, surengė parodą, po metų tapo Fotomenininkų sąjungos nariu. Paskui prasidėjo kelionės į Rytus – į Himalajus, Nepalą, Tibetą, Indiją ir kitas šalis. Surengė daug kelionių ir įvairių ekspedicijų.

„Lietuviai visuomet jautė Rytų trauką – prisiminkime Vydūną, Krėvę, Antaną Pošką, Matą Šalčių, – pasakoja Paulius. – Aš nežinau, kodėl lietuviai jaučia simpatiją Rytams, nes aš iš dalies esu jau rytietis. Kai išeisiu į pensiją, norėčiau gyventi Nepale, Himalajuose. Ir kad kuo daugiau žmonių galėtų atvykti į svečius. Rytai mane traukia savo šventyklomis, vienuolynais, dvasiniu švarumu, ramybe.“[8]

Normantas pasakojo, kad daug metų dirbo su finougrų tautomis, išleido du fotoalbumus. Tačiau kai 1989 m. pirmą kartą atsidūrė Tibete, perėjo prie budistinės tematikos, kuri, atrodo, jam buvo aktuali iki gyvenimo pabaigos. 1991 m. spalį viename iš savo kelionės dienoraščių Normantas rašė: „Vyniojasi ilgas, sunkus siūlo kamuolėlis po kojomis, kaip būna pasakose, bet dar ne tam, kad rodytų kelią į namus. Mano kelias tęsiasi jau 43 metus, o čia, Himalajuose, tik prasideda (dienoraštis rodo 76-ą kelio dieną, jau trečias mėnuo Indijoje).

Kaip šiandien prisimenu, į Hunzų kaimelį Baltistane atsikapsčiau rugpjūčio gale, po beveik paros „poilsio“ autobuse, nes kelias 4 vietose buvo užverstas akmenų lavinomis, lietūs padaro savo darbą kalnuose. Pirmą naktį tamsus viešbučio kambarėlis nušvito. Kas gali pasakyti, kiek laiko tai truko? Balsų lyg ir negirdėjau, bet pirmiausia pasirodė jauki šviesa, o po to labai greitai mane prižadino kažkoks tylus, geras trenksmas. Purviname, jau labai švelniai tariant, Karimabado viešbutėlyje, kur šiukšlės verčiamos prie pat durų, ant sienos. Bet ne viešbučio servisas buvo svarbiausia.

Gal šitaip įtraukiama į Himalajų gyventojų tarpą amžiams? Tada belieka dėkoti tai rugpjūčio mėnesio nakčiai ir tam, kas atsitiko man Baltistane.“[9]

Normantas ir Rytai – neatsiejami. Rytai jam – ne vien stebuklinga gamta ar magiškos traukos šventyklos. „Rytai man – amžinas pažinimo medis ar šaltinis, iš kurio vis norisi gerti, – teigė jis. – Kad galėčiau semti, turiu daug duoti.“[10]

Per tą laikotarpį P. Normantas surengė ekspedicijas į Tibetą, Nepalą, Indiją, Birmą, Butano karalystę, Kampučiją, Laosą, Pakistaną, Šri Lanką, Indoneziją, Tailandą, Vietnamą, Pietų Korėją, aplankė visas ugrofinų tauteles. Rytų tautų kultūros, tolimų kraštų gamta, žmonės tapo jo įkvėpimo šaltiniu ir dvasinės savasties dalimi.

Paulius Normantas. Jono Nekrašiaus nuotr.

Paulius Normantas prisistatydavo kaip Lai Vėjus – Laisvas Vėjas, pabrėždamas savo prieraišumą Rytams. Jis prisipažino, kad kai pirmą kartą 1989 m. atsidūrė Tibete, perėjo prie budistinės tematikos. Ypač Pauliui neišdildomą įspūdį paliko susitikimas su XIV Dalai Lama; jis įvyko Dharamsaloje 1991 m., praėjus keletui mėnesių po šio dvasininko vizito į Lietuvą.

„Jeigu taip galima pasakyti, tai aš žmogiškesnio žmogaus nesu matęs, – pasakojo Normantas. – Kai susitikom, jis mane apkabino ir tas 20 minučių, kurios buvo man skirtos, taip ir nepaleido. Nuo tos energijos aš dar keletą savaičių jaučiausi apsvaigęs.“[11]

1989 m. Paberžėje Paulius pirmąkart susitiko su tėvu Stanislovu. Nuo to laiko, būdamas Lietuvoje, beveik kasmet pas jį apsilankydavo. Čia paviešėjęs kelias dienas, pasišnekučiavęs su tėvu Stanislovu, atgaudavo kelionėse prarastas jėgas, įgydavo dvasinės tvirtybės. Tėvo Stanislovo maldos jam buvo labai veiksmingos, nes išgirstamos aukštybėse.

„Tėvo Stanislovo dovanota maldaknygė – mano kelionių draugė ir padėjėja, –

pasakojo Paulius. – Su ja niekada nesiskiriu. Tai mano ryšys su Lietuva, su katalikybe. 1989 m. birželį Pietų Kinijoje ji man gyvybę išgelbėjo. Neturėjau pinigų, blogai mokėjau anglų kalbą, sirgau, buvau suimtas, apkaltintas, kad neva pažeidžiau valstybinę sieną. Maniau, kad nebegrįšiu į Lietuvą. Išsiėmiau maldaknygę ir be kunigo atlikau viso gyvenimo išpažintį. Angelas Sargas pradėjo manimi pasitikėti. Padėjo ir mano globėjas Šventasis Paulius. Mano reikalai pasitaisė. Išlikau gyvas.“[12]

Šiai maldaknygei paskirtas ir vienas iš P. Normanto haiku: „Tėvo Stanislovo padovanota / Sena maldaknygė su Kryžium / Apšvietė mano pasaulį.“[13]

Paulius laikėsi vienos nuostatos – būdamas slogios nuotaikos ar vykdamas į tolimas keliones, Vilniuje visada stengėsi į stotį eiti pro Aušros vartus. Jis buvo įsitikinęs, kad tai vienintelė šventykla, per kurią kaip per stupą pereini kiaurai, kas budizmo šalyse – įprasta tradicija. Paulius manė, kad šitaip apvalo savo astralinį kūną. Nuėjęs prie Aušros vartų, Paulius persižegnodavo ir atsigaudavo, energetiškai išsivalydavo.

„Mano kelionių geografinės ribos kryptingai plėtėsi Rytų link. O atspirties taškas, pradžia buvo čia, Lietuvoje. Dar sovietiniais laikais, prisimenu, visas savo keliones pradėdavau ir užbaigdavau ties... Aušros vartais, – pasakojo Paulius. – Eidavau į stotį pro juos, grįždavau taip pat. Tada dar nebuvo tikro religinio pajautimo, savo veiksmų vertinimo tikėjimo, palaiminimo šviesoje, bet kažkaip intuityviai man taip reikėjo daryti. Taip ir darydavau. Aušros vartai – ypatinga vieta. Savotiškas įkvėpimo, apsivalymo stulpas tarp dangaus ir žemės. Man jie primena rytiečių vadinamąją stupą – vietą, kurioje sluoksniuojasi 4 eteriai, tai lyg antena su Dievu, su kosmosu. Apskritai Lietuvoje yra nemažai tokių šventų, išskirtinių vietų.“[14]

Ypatingą poveikį Paulius Normantas visada patirdavo ir Kryžių kalne. Dar sovietmečiu jis keletą metų fotografavo šioje šventoje vietoje ir pajuto šio kalno galią.

Paulius Normantas. Jono Nekrašiaus nuotr.

„Vieną sunkią 1989 metų kelionės po Tibetą akimirką pasižadėjau Kryžių kalne pastatyti kryžių, – pasakojo Paulius. – Šiai kelionei atminti 1991 metais pastačiau ąžuolinį kryžių, ant kurio užrašyta: „Dievas yra vienas.“ Ir galiu pasakyti, kad jeigu nebūčiau padaręs Kryžių kalno fotografijų ciklo, nebūčiau taip pamatęs, taip nufotografavęs ir Tibeto.“[15]

Normanto 1984–1988 metų fotografijų cikle „Kryžių kalnas“ atskleistas Šventkalnio dramatizmas ir šventumas. Šiame cikle pastebimas rytietiškas žvilgsnis į vakarietiškus tikėjimo ženklus, bylojantis, kad Kryžių kalnas priklauso visiems:

„...Nuvykę už Šiaulių į Kryžių kalną, štai ką pamatysite. Ateina čionai žmonės su labai dideliais kryžiais širdyse ir ant pečių išsakyti savo skausmo, savo sielvarto. Iš tolimiausių kampelių ateina. Kokia nuostabi šventovė tas mūsų Šiaulių Kryžių kalnas! Sakoma, kad pasaulyje vienintelė tokia vieta ir yra, kur mūsų tautiečiai turi kur savo skausmą palikti.“[16]

Normantas buvo Vengrijos ir Lietuvos pilietis. Lietuvoje nuolat negyveno nuo 1983 m. Į Lietuvą atvažiuodavo kartkartėmis, sugrįžęs iš kelionių ir ekspedicijų. Nors Lietuvoje nesijausdavo esąs svečias, čia atvykęs glausdavosi pas draugus. Jo namai – dviejų kambarių butelis – buvo Vengrijoje, Nyredhazos (*Nyiregyhaza*) mieste. Žiemą fotografas važiuodavo dirbti į Rytus, čia praleisdavo didesnę metų dalį.

Pauliaus gyvenimo būdas buvo nuolatiniai išvykimai ir sugrįžimai. Tai nėra paprastas išvykimas, kada norima vis naujų įspūdžių, nuotykių, reginių. Jo išvykimas yra kartu ir sugrįžimas į gimtąją Žemaitiją. P. Normanto kelionių pėdsakai – ne tik fotografijos, bet ir santykiai su žmonėmis, realios ir įsivaizduojamos istorijos, paliktos žmonių atmintyje. Šie pėdsakai padeda suvokti ir mūsų lietuvių kultūros ženklus, siejančius mus su kitomis tautomis ir kartu prabylančius apie unikalų mūsų sąlygomis dvasinį gyvenimą.

„Kelionė, – kalbėjo Paulius, – tai pergalė prieš neviltį, nusivylimą ir mirtį. Kiekviena kelionė – tai kartu kelionė į save, savęs tobulinimas.“[17]

Laisvai kalbantis penkiomis kalbomis, P. Normantas kelionėse išmokdavo bent po pusšimtį regiono, kuriame dirbo, kalbos žodžių. Jis vertina ir gestų, mimikos, simbolių kalbą, kurios pradmenų išmokdavo stebėdamas vietinius gyventojus. Su

savimi jis turėjo amuletų, šie jį saugojo, padėjo jam kelionėje.

Paklaustas, ar jis keliauja vienas, Paulius prisipažino, kad niekada nekeliavo vienas. Visuomet keliavo su Dievu. Angelas sargas labai dažnai sergėdavo jį nuo nelaimių – buvo įsitikinęs keliautojas, per daugiau kaip trisdešimt metų apkeliavęs atokiausius pasaulio kampelius.

Gedimino Kajėno nuotr.

Kelias į fotografiją

Fotoaparatą Paulius Normantas paėmė į rankas 1979 metais. Rimtai fotografija susidomėjo 1980 m. Nidoje. Praėjus pusei metų, buvo paskatintas garsaus lietuvių fotografo Vitalijaus Butyrino, 1981 m. surengė pirmąją parodą. Nuo tada į praslenkantį laiką ir žmones žvelgė pro kameros objektyvą. Dėmesį visuomet skyrė turiniui, ir visai neįsivaizdavo fotografijos be plastinės kalbos.

Pauliaus kaip fotografo praktikoje yra buvę ir sunkiai paaiškinamų, mistinių dalykų. Bene pirmą kartą su paslaptingu reiškiniu jis susidūrė Lietuvoje. Viešėdamas pas tėvą Stanislovą Paberžėje, bažnyčioje bandė nufotografuoti seną Nukryžiuotąjį („smūtkelį“).

„Tėvas Stanislovas nebuvo prieš, tiesa, nelabai aš to ir klausiau, – pasakojo Normantas, – tačiau „smūtkelio“ nufotografuoti nepavyko – sustojo kamera. Gera kamera, „Minolta“, sustojo ir neveikė. Išėjus iš bažnyčios į lauką, jinai vėl ėmė veikti. Vėl sugrįžtu, fotografuoju kokių dviejų šimtų metų senumo „smūtkelį“ – fotoaparatas vėl streikuoja. Niekaip negaliu paaiškinti, kas atsitiko. Taip yra buvę ir Tibete pirmaisiais mano kelionių metais. Ten, žinoma, visai kita aplinka, kalnų poveikis. Sakykim, fantastiška diena, jauti, kad turi gerai sektis. Išfotografuoju kokias 6–7 juostas, esu patenkintas, laimingas, baigęs fotografuoti skubu į viešbutuką. Ir staiga iš kalnų pasipila jakų banda, vaizdas nepakartojamas, kažkoks stebuklas. Bet esi padėkojęs Budai už pagalbą, nes tą reikia daryti. Ir nors po to bandai fotografuoti, bet fotoaparatas neveikia. Ir nieko negali padaryti. Vaizdas nepasiduoda, ir viskas. Bet kitą dieną fotokamera kaip niekur nieko vėl veikia.“[18]

Pauliaus Normanto fotografija

Kalbėdamas apie savo kelią į fotografiją Paulius prisiminė: „Dar apie Žemaitiją turiu du ciklus (Mažeikiai, Šiauliai, miesteliai, šventės okupacijos metais). Po 1989 metų, kai pirmą kartą nukeliavau į Tibetą, Lietuvoje esu padaręs tik tris fotojuosteles. Išskirtinis atvejis, kai 1991 metais į Lietuvą atvyko mano ir visos Lietuvos geras draugas keturioliktasis Dalai Lama. Tai 108 kadrai – Jo Šventenybė Tibeto karalius Vilniuje. Į Lietuvą atvykstu ne fotografuoti, nors to ir labai norėčiau.

Beje, lietuviškąjį archyvą pradėjau nuo aktų. Tada buvau įkvėptas Vitalijaus Butyrino darbų. Aktų negatyvų nesudeginau, bet jų niekada neįdėsiu į jokią rinktinę ar monografiją, nors nelaikau blogu dalyku, kai menininkai fotografuoja ar piešia aktus. Dar turiu pluoštą Neringos kopų fotografijų, kurių nelaikau pačiomis blogiausiomis tarp mūsų garsiųjų „kopininkų“ darbų.“[19]

Normantas viename iš savo lietuviškos fotografijos albumų užsimena apie rytietiškus dvasios motyvus savo kūryboje:

„Kartais atrodo, kad gimiau ne Žemaitijoje, o Japonijoje, ir šios šventųjų statulėlės, stovinčios bažnyčios šventoriuje netoli Papilės, kasdien vaidina kabukio

teatre. Ypač rudenį, kai mintys brandžios ir sunkios, o Žemaitijos dangus taip arti. Tai tarsi nusileidimas nuo kalnų į žemumas, sugrįžimas į Žemaitiją mintyse galvojant apie Rytus“[20].

Žemaitiją Paulius idealizavo, jam ji buvo šventumu dvelkiantis kraštas. Čia senovinis pagoniškas tikėjimas kažkaip keistai susipynęs su krikščionybe. Žemaičiai mažai kalba apie tikėjimą, jie tiesiog tiki.

Fotografui pati brangiausia 1984–1988 m. fotografijų serija „Žemaičių laidotuvės“. Šiame cikle jo apylinkių žmonės, šimtamečių papročių atspindžiai, Žemaitijos vaizdai, Papilės ir Viekšnių kapinės, gyvųjų ir mirusiųjų pasaulis. Tai tarsi amžinos gyvybės aidas.

Normantas keliaudamas labiausiai pasiilgdavo gimtųjų vietų ir kalbos. Jam labai trūko Žemaitijos, jo stiprybė slypėjo protėvių žemėje. Visa tai padėjo atskleisti ir Pauliaus Normanto užrašai po nuotraukomis – poetiški, labai jautrūs ir atviri: „Moteris be galo ilgai stovėjo prie artimųjų kapų Viekšnių kapinėse ./ Fotografavau taip, kad jos nesutrikdyčiau; Tą pavasarį žmogus baltai dažė tvorelę Papilės kapinėse. / Nesusipažinau su juo: kažkaip įtariai mane nužvelgė; Žvarbią žiemos popietę žemaičiai / lydėjo mirusįjį į Papilės kapines./ Buvau atėjęs aplankyti tėvo, senelio,/ prosenelių ir Simono Daukanto. Ir dar: Ant Papilės piliakalnio, kur guli mirę žemaičiai,/ prieš vestuves susitikinėdavo mano mama Bronė / ir tėvas Valerijus. Neseniai buvo pasibaigęs /Antrasis pasaulinis karas“[21].

Didelės dvasinės egzistencinės įtampos persmelkti ir kiti šio fotografijų ciklo žemaitiškų nuotraukų komentarai: „Negalėjau palydėti senelių iš motinos pusės,/ nes buvau tolimoj ir ilgoj kelionėj./ Šis paminklas pastatytas Viekšniuose/ kitiems žemaičiams.“[22]

O štai kapinėse giedančių penkių vyrų nuotrauka, po kuria yra toks užrašas: „Viekšnių miestelio kapinėse,/ laidojant mirusįjį, giedojo vyrai./ Ką tik su sūnumi Pranuku buvau grįžęs/ iš antrosios tėvynės Vengrijos.“[23]

Šie vyrai gieda Žemaitijoje paplitusius „kalnus“ ir jie perteikia tarp kryžių susibūrusių žemaičių nepalaužiamą kalnietišką dvasią. Gyvenimą mačiusios moters veidas apibūdinamas tokiais žodžiais: „Mano draugė, Papilės kapinių sargė, buvo nuvykusi pas seserį į Braziliją. Sovietmečiu viena leidosi į tolimą

kelionę per Afriką. Jau mirusi.“[24]

Viename interviu Paulius prisipažino, kad jis niekur nepabėgo nuo savo gimtųjų vietų. „Aš visą laiką čia, – sako jis. – Kai man gresia žūtis kalnuose ar džiunglėse, prieš akis tuoj iškyla Papilės bažnyčios bokštai. Tas reginys suteikia jėgų išlikti ir grįžti į namus.“ [25]

Širdimi ir mintimis išgyventa kūryba

Normantas keliavo į tolimus Azijos kraštus, stengdamasis objektyve užfiksuoti palikimą tų nedidelių „marginalinių“ tautų ar etninių grupių, kurioms itin aktualu išsaugoti tautinį ir kultūrinį tapatumą ar paprasčiausiai išlikti. Jį domino tų tautų kultūros formų ir simbolių universalumas, jų žmogiškas turinys. Suvokdamas, kaip sparčiai ir neišvengiamai pasaulyje vyksta permainos, P. Normantas pasiryžo įamžinti tai, kas negrįžtamai praeina. Jo fotolakštuose sukaupta gausybė informacijos apie tautas ir kultūras, kurioms lemta išnykti, susilieti su „civilizacija“. Fotografas išgyveno, kad šis procesas neišvengiamas, ir skubėjo užfiksuoti tai, kas dar įmanoma.

Pauliaus Normanto fotografija

Savo fotografijose Paulius siekia suderinti du dalykus – meniškumą ir dokumentiškumą, etnografiškumą. Tai sąžininga, širdimi išgyventa fotografija. Fotografas atrenka vaizdus apdairiai ir taupiai, ir jo įvaizdžiai kupini prasmės ir realybės. Jis ragina žiūrėti ir analizuoti, o ne svajoti.

Normanto fotografija keliasluoksnė, fiksuojanti individualų autentiškumą, pagrįsta šviesos ir šešėlių kompozicija. Joje laiko ir būties atspindys, žmogaus ir gyvenimo ženklai, kultūrų ir tautų raida.

Normanto fotografija paprastai nespalvota, be jokių techninių įmantrybių, gryna, netuščiažodžiaujanti detalėmis, vaizdais. Jis siekė išsaugoti pusiausvyrą tarp nespalvotos ir spalvotos fotografijos. Įvaldęs jis buvo ir spalvą, bet tokios jo fotografijos spalvingumu nerėžia akies.

Normantas fotografavo nykstančių tautelių žmones, tragiškas naikinamų civilizacijų agonijas, tuos, kuriems nebėra vietos šiame brutaliame ir žiauriame pasaulyje. Jis savo subtiliais rytietiškų fotoepopėjų ciklais tarsi sugrąžino prarasto rojaus pasaulį, kuriame žmogus sugyvena su gamta, išmokęs prisitaikyti prie jos stichijų. P. Normanto fotografijose svarbiausia ne visuomet maloni gyvenimo proza, dramatiškos kolizijos, sudėtingos gyvenimo ir išlikimo apraiškos. Žmonės fotografijose šviečia vidiniu turiniu, pažymėti lemties ženklu. Jo nuotraukose žmonės nesidrovėdami, be baimės pozuoja saulės ir vėjų nugairintais veidais. Fotografas pritraukia juos taip arti, kad jie būtų akis į akį su žiūrovu. Jo fotoportretai apgaubti dvasinės auros ir rimties nuotaikos.

Žvelgiant į P. Normanto nuotraukas, į akis pirmiausia krinta ryški harmonija, vaizdo aiškumas, netgi materialumas – atrodo, gali prieiti ir visa paliesti. Svarbiausia jam yra parodyti žmogaus vidų. Jis yra ne tik fotografas, bet ir žmonių tipų antropologas. Fotografuodamas jis neeksperimentuoja, jo tikslas – nufotografuoti žmogaus kasdienį veidą, parodyti jo kilmę, išgyvenimus, išryškinti egzistencijos vingius. Jis labiau linkęs analizuoti, o ne užjausti.

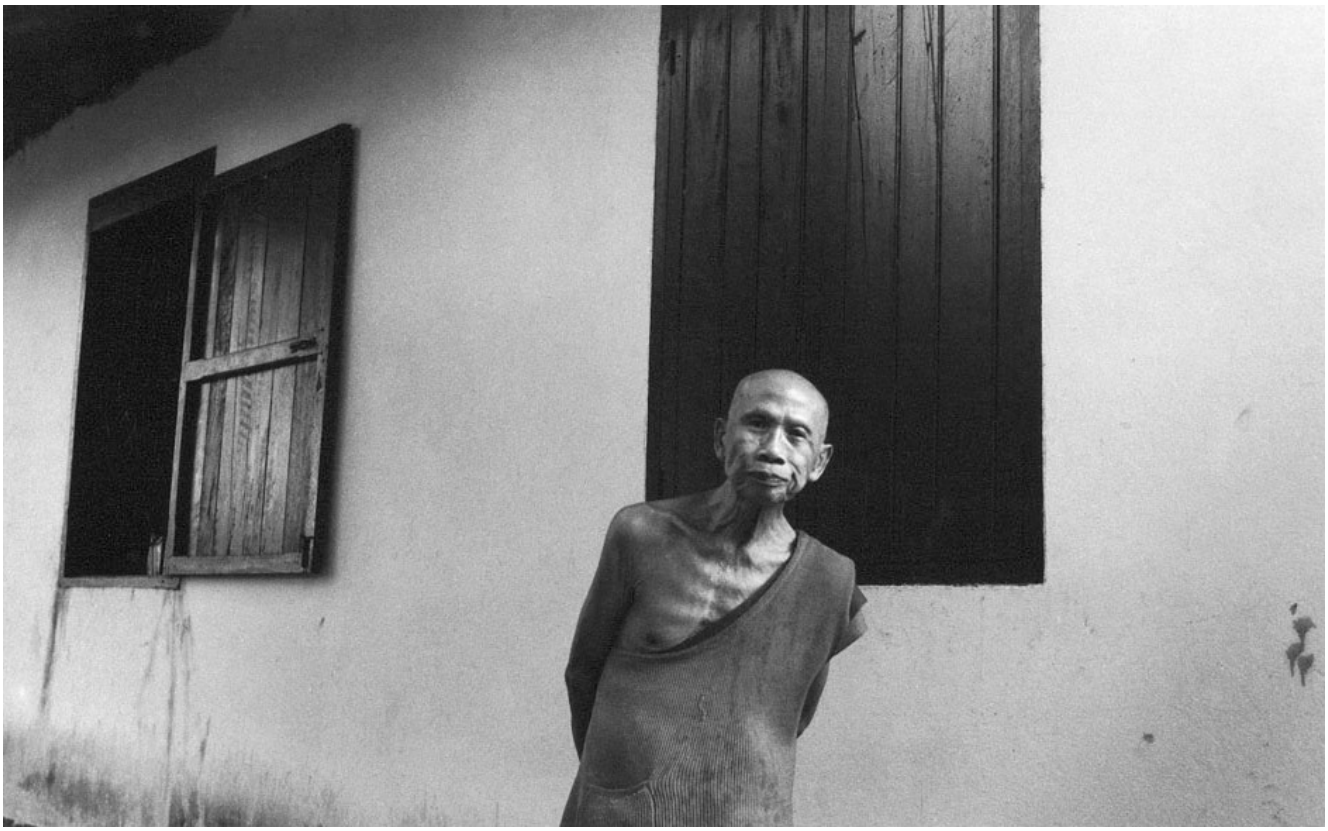

Pauliaus Normanto fotografijos

Paulius Normantas pasakoja, kad jis gerbia tą šalį, kur fotografuoja. Ateina ir

stengiasi suprasti jos kultūrą, istoriją, papročius per kuo trumpesnį laiką, siekia užfiksuoti ir paskleisti juos toms tautoms, kur rengia parodas, kur gyvena.

Itin subtiliai fotografas perteikia gamtos grožį. Gamta Normanto cikluose iškyla kaip natūrali, žmogų priglaudžianti ir jo dvasiai artima stichija. Žmogus čia nuolatos jaučia gamtos stichijų alsavimą, kurį atpažįstame Pauliaus portretuojamų žmonių vėjo nugairintuose veiduose, šventyklose, daiktuose.

Normanto kūrybai būdinga fotografijų ir tekstų darna. Toks būdas pasirinktas ir kaip savęs išraiškos, ir kalbėjimo su kitais žmonėmis galimybė. Ypatingo autentiškumo Himalajų ir tibetietiškiems Rytų ciklams suteikia fotolakštus papildančios sodrios mintys, eilės, filosofiniai samprotavimai, užfiksuoti akimirkos įspūdžiai, nuotraukų pavadinimai: „Kūno ilgiu išmatuotas tikėjimas, / Su medinėm lentelėm ant rankų“; „Daug metų klajodamas Himalajuose / aš supratau: net mirtis čia yra gyvybės pavidalas“; „Tibetiečiai smalsesni už mano vaikystę“; „Mano gyvenimas Tibete lyg nuostabi akimirka / pasislėpė vienuolių rūbų klostėse ir jakų bandose“; „Maldos malūnai tepami maldomis“; „Akmenys nedega, tik dieną naktį meldžias, /Ir aš karštai meldžiuosi Himalajų šviesai...“; „Himalajuose kasdienę maldą pradėdavau taip: „Tėve mūsų, kuris esi taip arti, Teesie šventas Tavo vardas“[26].

Fotografo užrašai po nuotraukomis dažnai lakoniški, bet išsamūs. Neretai tai trumpos miniatiūros, eilėraščiai: „Maldų malūnas / Sukosi tyliai,/ Kad Buda jį girdėtų“, „Kiek išminties / Sutilpo šviesoje, / Baltoji stupa“, „Kas vakarą ant Kailašo / Švento žilo kalno kepurės / Nutūpusi žvaigždė man rodė / Ilgą kelią atgal į vaikystę“, „Kažkas sugavo debesį / Kažkas, tai – Dao / Vieną sykį – aš“, „Plonas geltonas bambuko lapas, / Nukritęs šalia balto ledyno, – / Tai mano gyvenimo vidurdienis“ [27].

Normantas kelionėse rašė ir haiku – pagal senoviškas japonų poezijos taisykles kuriamus trieilius iš septyniolikos skiemenų. Apie šį eiliavimo būdą P. Normantas viename interviu yra prisipažinęs, kad šią rašymo techniką perėmė iš japonų meistrų. Haiku parašė gana daug. Tai žodžiais išsakytas sąlytis su esama ir galima tikrove.

2005 m. leidykla „Petro ofsetas“ išleido jo fotografijų, haiku ir eilių knygą „Baltas“. Šios knygos pratarmėje profesorius, habilituotas daktaras Antanas Andrijauskas rašo:

„Nauja, aštuntoji skaitytojams pateikiama Normanto knyga yra unikalus projektas, kuriame konceptualus vizualumas derinamas su kitų juslių galimybėmis. Tai dviejų skirtingų šios asmenybės kūrybinės raiškos formų ir kelių simbiozė. Vienas – jau gerai iš daugelio fotografijų ir autorinių knygų mums pažįstamas fotografo, o antras – poeto klajonių kelias, kupinas subtilių poetinių simbolių, metaforų, estetinių užuominų. Abu šie keliai knygoje, kaip ir realiame gyvenime, išsišakoja į daugelį kitų takelių ir klystkelių, tačiau nuolat susipina ir veda į pagrindinį tikslą, vizualinis knygos pjūvis aprėpia daugybę įspūdingų vaizdų – Tibeto, Indijos, Nepalo, Kambodžos, Tailando, Birmos, Vietnamo, Indonezijos ir kitų kraštų, po kuriuos jam teko keliauti (...)“[28]

Normanto kūryba alsuoja Rytais. Jis praplečia ir pagilina mūsų domėjimąsi Rytų kultūromis. 1990 m. Vengrijoje anglų kalba buvo išleista pirmoji fotografo knyga „Išdžiūstantys šaltiniai“ („Vanishing Sources“), išsamiai vaizduojanti įvairių finougrų tautų gyvenimą. 1994 m. Suomijoje anglų kalba išėjo antrasis P. Normanto fotografijų albumas „Nenugalėti Amdo tibetiečiai“ („The invincible Amdo Tibetans“), kuriam pratarmę parašė pats Tibeto dvasinis vadovas XIV Dalai Lama. 1998 m. pasirodė P. Normanto fotokalendorius, skirtas Tibetui. 1999 m. „Vagos“ leidykla išleido pirmąją P. Normanto knygą lietuvių kalba „Budos vaikai: tibetiečiai, ladakiečiai-zanskariečiai, mustangiečiai, dolpiečiai“; ji – apie keturias Himalajų tautas ir tauteles. 2001 m. Vengrijoje išleista knyga „Korosi Csoma Sandoro tikruoju ir sapnų keliu“. 2002 m. R. Paknio leidykloje Vilniuje išleistas jo fotografijų albumas lietuviška tema „Neringos kopos. Žemaičių laidotuvės. Kryžių kalnas. Orvidų sodyba“. Šiuo albumu P. Normantas grįžo į savo kūrybos pradžią, į 1984 m., nes darbai daryti maždaug nuo 1984 iki 1988 m. jam artimose gimtinės vietose Lietuvoje. 2004 m. Vengrijos leidykla „Pytheas & St. Paulius“ išleido jo knygą „Karai ir taika“ („Wars and peace“). 2005 m. pasirodė jo aštuntoji originali fotografijų, haiku ir eilių knyga, kurią pavadino „Baltas“. Tai labai simboliškas ir su jo šaknimis susijęs knygos pavadinimas. Ši unikali knyga išleista lietuvių ir japonų kalbomis. Joje kartu su fotografijomis autorius spausdina savo eilėraščius – haiku. Šiai knygai fotografijos buvo atrinktos iš 20 tūkstančių negatyvų, ji klijuota rankomis, kiniško šilko viršeliais. Tai ilgiausia lietuviška spausdinta lankstytinė ir pakabinama knyga (10,4 metro su viršeliais). Tai – dvi knygos vienoje. Ši knyga fotografuota ir rašyta Tibete, Nepale, Indijoje, Tailande, Indokinijoje. Jos esmė – keturi kinų filosofijos principai, keturios stichijos – Žemė, Vanduo, Oras, Ugnis ir junginys – Medis.

Štai kaip šį originalų leidinį pristatė pats autorius Paulius Normantas, arba, kaip parašyta knygos viršelyje, Lai Vėjus – Laisvas Vėjas:

„Ši knyga – pakabinama, joje yra 77 fotografijų lakštai bei 108 plius 1 haiku ir eilių – tiek, kiek karoliukų turi tibetiečių rožinis. Keletas fotografijų su kalnais, šventyklomis ir kriokliais turi energetinių galių.“[29]

2005 m. gruodžio 19 d. Šiauliuose paprašytas prisiminimui savo knygoje „Baltas“ priešlapyje užrašė tokius žodžius: „Šviesa ateina iš Rytų, linkiu daug kartų gyvenime prie jos prisiliesti ir atsigerti, / Lai Vėjus – Normantas.“

2006 m. Vengrijoje, Budapešte, išleista P. Normanto knyga „Fourteen Brothers“ („Keturiolika brolių“), o Vilniuje – albumas „Žmonės ir šventyklos“ („People and Temples“). 2008 m. Vilniaus dailės akademijos leidykla išleido P. Normanto knygą „Butanas. Drakono ir maldų karalystė“.

2009 m. Vilniaus dailės akademijos leidykla išleido Pauliaus Normanto knygą „Auksinis Būdos vėjas“ („Golden Buddha’s Wind“). Tai buvo vienuoliktoji keliaujančio fotografo P. Normanto knyga, ypatinga ne tik tuo, kad ji dvikalbė ir joje rasime 165 fotografijas iš keturių unikalių budizmo kraštų – Kambodžos, Laoso, Tailando ir Mianmaro (Birmos), kurie fotografuoti 2001–2005 metais. Leidinį papildo Vilniaus universiteto Orientalistikos centro vadovo profesoriaus Audriaus Beinoriaus komentarai apie kiekvieną iš knygoje minimų šalių bei iš pali kalbos mokslininko verstos budistinio veikalo „Dhammapada“ ištraukos. Knyga skiriama „Budai Šakjamuniui, prieš dvidešimt metų pakvietusiam mane [Paulių Normantą] į Rytus“.

2012 m. leidykla-spaustuvė „Petro ofsetas“ išleido keliautojo ir fotografo P. Normanto dvyliktąjį fotoalbumą „Keturios Budos pėdos. Keturi šventieji miestai“. Šiame albume įamžintos budistų piligrimystės vietos, kuriose Buda gimė, nušvito, davė pirmuosius mokymus ir mirė. Šias vietas fotomenininkas savo kamera užfiksavo lankydamasis Nepale bei Indijoje 2007-2010 metais.

2008 m. Normantas Vilniuje, Užupyje, įkūrė Rytų Azijos sakralinio meno muziejų. Jame tuo metu buvo sukaupta maždaug 3000 iš kelionių parsivežtų eksponatų. Tai Budos skulptūrėlės, tibetietiškos tankos (religiniai paveikslėliai), mandalos, vėžiukų-drakonų kolekcija, Tailando ir Kambodžos amuletų rinkinys, knygos, žemėlapiai, šventi raštai ir kt.

Viename savo interviu Paulius yra pasakęs, kad pajutęs, jog „mano gyvenimas ar, tiksliau, mano misija baigta, kaip senas baltas skubėsiu grįžti prie Papilės piliakalnio, kur palaidoti jo proseneliai, seneliai ir tėvai. Nenoriu būti išbarstytas. Kad ir urnoje, bet grįšiu pas savus.“[30]

Normanto gyvenimą lydėjo kelionės. „Kiekviena kelionė – tai pergalė prieš gyvenimą. Aš ne turistas ir ne sportininkas. Aš kasinėju fotoobjektyvu mažųjų tautelių gyvenimą. Kartais iš po ledynų, kartais iš po debesų. Net ir iš po žemių…“[31] Jis neįsivaizdavo savęs be Rytų, Tibeto, Himalajų, nes jo namai buvo visas pasaulis, Žemė. „Gimiau Žemaitijoje, gyvenau Himalajuose. Namai man yra visur, kur galiu iškelti Trispalvę, kur galiu neteršti Lietuvos vardo… mano namai visuomet yra su manimi. Esu Žemės keleivis. Ir dar žmogus. Svarbiausia – dar daug suspėti.“[32]

Toks iš tikrųjų buvo Paulius Normantas – žemaitis Lai Vėjus, žmogus tarp Vakarų ir Rytų.

Paulius Normantas beveik kasmet išvykdavo į keliones po budistines valstybes. 2010 m. pradžioje jis lankėsi Indijoje, Nepale ir Tailande. Keliaudamas po Indiją, Dardžilingo mieste (Vakarų Bengalija) surengė fotografijos parodą.

Normanto kelionių tikslas buvo išleisti svarbiausių budistinių šventovių enciklopediją. Buvo sukaupęs daugiau kaip 100 000 fotografijų, surinkęs nemažai įdomios medžiagos apie budistinius kraštus. Jį traukė ten, kur dar mažai ištirti kraštai, paslaptingos vietos ir šventyklos, sunkiai pasiekiamos tautelės ir gentys. Jį šaukė kelias, nes tai buvo jo gyvenimas. Neveltui jis savo vadino Žemės keleiviu, Lai Vėju – Laisvu Vėju.

Didis keliautojas, orientalistas ir fotografas Paulius Normantas savo žemiškąją kelionę po sunkios ligos baigė 2017 m. sausio 7 d. naktį Vengrijoje. Palaikai kremuoti 2017 m. vasario 27 d. ir dalis pelenų urnoje palaidoti Vengrijoje, Nyredhazos miesto kapinėse. 2017 m. birželio 14 d. su keliautoju ir fotografu Pauliu Normantu atsisveikinta Papilės bažnyčioje, pelenai urnoje atgulė į kapą šalia tėvų palaikų, Papilės kapinėse. Tebūnie jam lengva žemelė.

Trumpa Pauliaus Normanto kūrybinė biografija

Svarbiausios ekspedicijos: 1983–1992 – Rusija; 1989, 1994 m. – Tibetas; 1989, 1993, 1994 – Kinija; 1990 – Kazachstanas; 1991, 1993 – Pakistanas; 1991–1994, 1999, 2004, 2006, 2007, 2008, 2010 – Indija; 1992–1993 m. surengė devynias ekspedicijas į finougrų tautų žemes, į Sibirą ir Suomiją; 1994, 1997–2000, 2003, 2007, 2008, 2010 – Nepalas; 1997, 1999, 2008 – Mustango karalystė (Nepalas); 1997–1998, 2005, 2010 – Tailandas; 1997, 2001, 2002 –Kambodža; 2000-2001 – Mianmaras; 2001, 2003, 2007 – Butanas; 2002 – Vietnamas; 2003 – Laosas; 2004 – Indonezija; 2005, 2006 – Šri Lanka ir kt.[7].

Personalinės parodos: Michailovgradas, Bulgarija, 1984; Vierna, Austrija, 1984; Geteborgas, Švedija, 1990; Delis, Indija, 1993; Paryžius, Prancūzija, 1994; Helsinkis, Suomija, 1986, 1991, 1993, 1994, 1997; Vilnius, 1991, 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998, 2001, 2002, 2004, 2005; Traigli, Airija 1997; Venecija, Italija; P. Normanto galerija „Himalajai“, Nida 2001; Katmandu, Nepalas 2000, 2001, 2003; Pnompenis, Kambodža 2002; Bangkokas, Tailandas, Nac. Galerija 2006.

Apdovanojimai: 1992 – Vengrijos Respublikos medaliu „Pro Cultura Hungarica“; 1997 – Rudolfo Balogho premija, Vengrija; 1999 – Didžiojo Lietuvos kungaikščio Gedimino V laipsnio ordinas, Lietuva; 2004 – Vengrijos kūrėjų sąjungos Didžiuoju Prizu; 2006 – Vengrijos Respublikos Riterio Kryžius, 2006 – Vengrijos fotografų sąjungos Didžiuoju prizu Grand Prix. Lietuvos Vyriausybės kultūros ir meno premija (2007); Lietuvos žurnalistų sąjungos medaliu ir LATGA-A Aukso žvaigžde (2008) ir kitais apdovanojimais.

Fotografijos kolekcijose: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, Vilnius; Lietuvos dailės muziejus, Vilnius; Šiaulių „Aušros“ muziejaus Fotografijos muziejus, Šiauliai, Lietuva; Vengrų fotografijos muziejus, Kečkemetas, Vengrija; Suomių tautos muziejus, helsinkis, Suomija; Etnografijos muziejus, Budapeštas, Vengrija; Kambodžos karaliaus Naradomo Sianuko privati kolekcija, Pnompenis.

Leidiniai: Vashing Sources, Budapeštas, Vengrija, 1990; The Invinincinle Amdo Tibetians, Helsinkis, Suomija, 1994; Budos vaikai: tibetiečiai, ladakiečiai-zanskariečiai, mustangiečiai, dolpiečiai, Vilnius, 1999; Korosi Csoma Sandor valosagos es alombeli utjan (Sandoro korosi Csomos tikruoju ir sapnų) keliu, Budapeštas, 2001; Neringos kopos, Žemaičių laidotuvės, Kryžių kalnas, Orvidų sodyba, Vilnius, 2002; Karai ir taika, Budapeštas, 2004; Baltas, Vilnius, 2005; 14 sesių, Budapeštas, 2006 ir kt.

Bibliografija: UNESCO Courier (1994); Valokura (Helsinkis, 1996, 1998), Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien (Vilnius, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004), Lietuvos fotografija iki XXI a. (Vilnius, 2002); Fotmuveszet (Budapeštas, 1993, 2002, 2004), National eographic (2004).

Straipsnis (orig. pavad. „Pasišventęs Rytų kultūrai: Paulius Normantas – Lai Vėjus iš Žemaitijos tarp Vakarų ir Rytų“) spausdintas žurnalo „Pasaulio lietuvis“ 2017 m. spalio ir lapkričio numeriuose.

Mielai pasidalysime žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS